

Значит, с уверенностью можно сказать, что участники исторических событий доисламского периода являются героями как в широком, так и в узком понимании этого слова. Они реально существовавшие и прославленные герои поворотных событий в истории аравийских племен, они и действующие лица – герои народной памяти, получившие свое художественное воплощение в устных племенных преданиях, а в последующем ставшие прототипами литературных героев в классических и современных художественных произведениях.

XX АСР АРАБ ҲИКОЯНАВИСЛИГИНИНГ ТАРАҚҚИЁТИ

МУҲИДДИНОВА ДИЛАФРУЗ

Филология фанлари доктори, доцент, ТДШИ

Аннотация. Мазкур мақолада XX асрнинг иккинчи ярми Миср, Сурия, Ливан, Ироқ, Фаластин, Иордания каби араб мамлакатлари адабиётидаги ҳикоя жанрининг эволюцияси қиёсий-типологик, қиёсий-тарихий жиҳатдан таҳлил этилиб, ҳикоя жанрининг XX аср давомидаги тараққиёт йўли ишлаб ёритилган. XX асрда ижод қилган араб ёзувчиларининг ҳикояларини таҳлил этиши асосида жаҳон адабий жараёнидаги замонавий йўналиш ва оқимларнинг таъсири ва мослашув жараёни очиб берилган. Замонавий араб ҳикоячилигида ўрта аср араб насрига хос поэтик анъаналарнинг янгича ифода тарзи, қадимги Шарқ халқлари ҳамда юнон мифларига ижодий ёндашув масаласи акс эттирилган. Шунингдек, қадимги диний манбаларда келтирилган қиссаларнинг мавзу ва образларининг янгича талқинда берилганлиги ёритилган. Мақолада замонавий араб ҳикоячилигида «қисқа ҳикоя», «узун ҳикоя», «энг қисқа ҳикоя» каби шаклларининг мавзу қўлами ва поэтикаси таҳлил қилинган.

Таянч сўз ва иборалар: ҳикоя жанри, адабий жараён, поэтик анъана, замонавий йўналиш ва оқимлар, миф, қадимги диний манба, қисқа ҳикоя, узун ҳикоя, жуда қисқа ҳикоя.

Аннотация. Данная статья на основе сравнительно-исторического и сравнительно-типологического анализа прослеживает пути развития жанра рассказа Египта, Сирии, Ирака, Палестины, Иордании и Ливана XX века, раскрывает процессы взаимодействия и адаптации современных направлений и течений в рассказах современных арабских писателей XX века. Автор освещает методы использования присущих средневековой арабской прозе художественных традиций в сочетании с современными средствами выражения и изображения, творческой интерпретации мифов народов Древнего Востока и Древней Греции. В статье приведены новые интерпретации тем и образов рассказов из древних религиозных источников с целью художественно-эстетического отображения современной действительности, а также анализируются особенности тематики и поэтики современного арабского рассказа таких, как «короткий рассказ», «длинный рассказ», «очень короткий рассказ».

Опорные слова и выражения: жанр рассказа, литературный процесс, поэтическая традиция, современные направления и течения, миф, древний религиозный источник, короткий рассказ, длинный рассказ, очень короткий рассказ.

Abstract. This article traces the development of the twentieth-century short story genre based on a comparative historical and comparative typological analysis of the short story genre of Egypt, Syria, Iraq, Palestine, Jordan, and Lebanon, and reveals the processes of interaction and adaptation of modern trends and directions based on the analysis of short stories by Arab writers of the twentieth century. The author

highlights the methods of using the artistic traditions inherent in medieval Arabic prose in combination with modern means of expression and image, creative interpretation of myths of the peoples of the East and Greece. The article presents new interpretations of themes and images of short stories from ancient religious sources for artistic and aesthetic representation of modern reality, as well as it analyzes the features of the themes and poetics of modern Arabic short stories such as “short story” “قصة قصيرة” (kissatun kasiratun), “long short story” “قصة طويلة” (kissatun tavilatun), “very short story” “قصة قصيرة جدا” (kissatun kasiratun jiddan).

Keywords and expressions: genre of short story, literary process, poetic tradition, modern trends and directions, myth, ancient religious source, short story, long short story, very short story.

Кириш. XX аср иккинчи ярмида Миср ва Машрик араб мамлакатлари адабиётида, хусусан, ҳикоячилигида Ғарбда шаклланган замонавий йўналиш ва оқимларнинг таъсири сезилди. Араб ҳикоячилигида бадиий тафаккурнинг янгилик сари такомиллашуви жараёнида турли индивидуал, тажрибавий услублар пайдо бўлди. Бадиий ижоддаги мазкур ижодий ранг-баранглик Миср, Сурия, Ироқ, Ливан, Иордания, Фаластин каби мамлакатлар адабиётида деярли бир вақтда шаклланиб борди. Мазкур янгиланиш жараёнларининг юзага келишига маълум ички, яъни Шарқ халқлари адабиётининг жаҳон адабий жараёнига интеграцияси, глобаллашув даврида ўзаро таъсир ва тажриба алмашиш тамойилларининг жадаллашиши; ижодкорларга хос бўлган бадиий тафаккурининг янгилик сари бўлган тинимсиз ҳаракати; XX аср ўрталарида Яқин Шарқ мамлакатлари, хусусан, араб дунёсида муҳим сиёсий, ижтимоий, иқтисодий ўзгаришларнинг рўй бериши ва ташқи, яъни XX аср жаҳон адабий жараёнида реализмнинг табиий ривожланиши жараёнида магик, психологик, интеллектуал реализм оқимлари ва модернизмнинг экспрессионизм, сюрреализм, экзистенциализм, (Жеймс Жойс, Виржиния Вульф, Франц Кафка, Марсел Пруст, Жан Пол Сартр, Албер Камю ва б.) каби оқимларининг таъсири сабаб бўлди. Замонавий араб ҳикоячилиги жаҳон адабий жарёнидаги мазкур замонавий йўналиш ва оқимларнинг мазмун-моҳияти ва бадиий тасвир ва ифода воситаларини ўзлаштириш жараёнида бир вақтнинг ўзида миллийликни, миллий колоритни, шарқона қадрият ва бой адабий мерос анъаналарини сақлаб қолишга интилиш кучайди ва турли услубларни қўллаш йўлида тажрибалар кўпайиб борди.

Мақсад ва вазифалар. XX асрнинг иккинчи ярмида Миср, Сурия, Фаластин, Иордания, Ироқ, Ливан каби араб мамлакатлари ҳикоячилигининг шаклланиш ва ривожланиш босқичлари, жанр динамикаси ва унинг янги шакллари, янги поэтик ва услубий изланишларни қиёсий-тарихий, қиёсий-типологик таҳлил қилиш асосида таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқишдан иборат.

Усуллар. Мақолада қўйилган мақсад ва вазифалардан келиб чиққан ҳолда, қиёсий-тарихий, қиёсий-типологик таҳлил методларидан фойдаланилган.

Натижалар ва мулоҳаза. XX аср иккинчи ярми Миср ҳамда Машрик мамлакатлари ҳикоячилигида ҳам мазмунан, ҳам шаклан ўзгаришлар рўй берди. Модернизмга мойил баъзи араб ёзувчилари ижодида янги бадиий тасвир воситалари яққол акс этган бўлса, баъзиларида эса уларнинг реалистик тасвир билан уйғунлашуви, яна бошқаларида реалистик тасвир устун бўлган ҳолда фақат инсоннинг ички борлиғи, руҳий кечинмаларидан иборат сюжет тизими кузатилади.

Араб ҳикоячилигининг янгиланиш босқичида психологик реализм хусусиятлари ироқлик Фуад ат-Текерли, мисрлик Муҳаммад Шаълон, Аҳмад Абдулла Митвалий, Муҳсин Юсуф, Гада ас-Самман, Валид Ихлосий ва бошқа адиблар ижодида кўзга ташланади. Фуад ат-Текерлининг “Номаълум пичирлаш” – «همس مبهم»¹ (“Ҳамсун мубҳим”) ҳикоясида инсон руҳий

¹ archive.sakhrit.com.

кечинмаларини ёритишда ички монологлар, паратекст каби ўзига хос усуллардан фойдаланган. Аксинча, суриялик ёзувчи Закария Тамер, Муҳаммад Ҳофиз Ражаб, Жўрж Салим, Эдвар ал-Харрот каби ёзувчилар ижодида эса инсон руҳияти, фожиявий ҳолатлар модернистик усулларда, яъни реал ва ирреал борлиқнинг аралашуви, сюрреалистик тасвирлар, магик реализм хусусиятлари намоён бўлади. Закария Тамернинг “Қамоқ” ва Жўрж Салимнинг “Менинг саҳройим” ҳикояларининг сюжети Франц Кафканинг “Жараён” асарини эслатади. Араб ёзувчиларининг ҳикоя қаҳрамонлари ҳам “Жараён” асарининг бош қаҳрамони Йозеф К. каби номаълум сабабларга кўра ҳибсга олинади, Закария Тамер ҳикоясидаги Мустафо ва Жўрж Салимнинг қаҳрамони ҳам Йозеф К. каби гуноҳи нима эканлигини англаш йўлидаги изтироблари ва натижада ҳеч қандай айбсиз ўлим ҳукмига маҳкум этилиш жиҳатлари билан ўхшашдир.

Замонавий араб ҳикоячилигининг янгилиниш босқичида экзистенциализм фалсафаси нуқтаи назаридан инсоннинг жамиятдан, ҳаётдан “бегоналашув”, “ёлғизланиб қолиш” ҳолатлари ва унинг сабаб-оқибатларини акс эттириш кучайди. Замонавий араб ёзувчиларидан Жўрж Салим, Эдвар ал-Харрат, Закария Тамер, Валид Ихлосий, Муҳаммад Ҳофиз Ражаб, Фуад ат-Текерли, Абдурахмон Мажид ар-Рубейъий ва бошқалар ижодида инсоннинг “бегоналашуви”, “ёлғизланиш” ҳолатларининг бадиий тасвири рамзий, мажозий, фалсафий қарашлар билан йўғрилган. Жумладан, Жўрж Салимнинг “Чиғаноқ” – «الوقوف» (“Ал-Қавқа”) ҳикоясидаги ўзига хос бадиий талкинда “бегоналашуви”, “ёлғизланиш” ҳолатининг миллий хусусиятлари сақланган ҳолда кенгроқ тасвирланган. Жўрж Салимнинг “Чиғаноқ” ҳикоясида қаҳрамонининг ҳаёти абсурд даражасига етмаган ва тушкунлик ҳолатидан чиқиб кетиш йўли кўрсатилган. Янгилинишлар босқичида ижтимоий муаммолар гирдобидан қолган инсоннинг тақдири ташқи муҳит билан боғланмаган ҳолда, фақат унинг ички “мен”и, инсон ички оламида кечувчи тизгинсиз эврилишлари «онг оқими», сюрреалистик тасвирлар орқали ифодаланмоқда. Жумладан, Закария Тамернинг “Негр одам” – الرجل الزنجي (“Ар-Ражул-уз-занжий”) ҳикоясининг сюжети қаҳрамоннинг асосан онг оқимига қурилган. Закария Тамер ҳикояда психоанализ асосчиси Зигмунд Фрейднинг инсон онгининг онглилик ва онгсизлик ҳолатлари каби фикрларини акс эттиргандек гўё. Закария Тамер қаҳрамонининг руҳиятидаги кучли ўзгаришлар онг оқими орқали унинг иккинчи қиёфаси “негр одам” образи орқали баён этилади. “Негр одам” – бу унинг ички “мен”и ёки Зигмунд Фрейд таъбири билан айтганда, “у”дир. Ёзувчи ҳикоясида инсоннинг мураккаб табиати, бир-бирига зид, қарама-қарши оламида бир одамда бир вақтнинг ўзида икки хил қиёфада, яъни ташқи “мен”и онглилик ҳолати ва ички “мен”и ёки “у” онгсизлик ҳолати орқали акс эттиради. Замонавий араб ёзувчилари ижодида инсоннинг ички дунёси, унинг ўй-фикрлари онг оқими орқали тасвирланиши билан бир қаторда уларда сюрреалистик тасвирлар ҳам яққол кўзга ташланади. Муҳаммад Ҳофиз Ражабнинг “Тўп ва одамнинг калласи” ҳикоясида сюрреалистик тасвирлар (қаҳрамоннинг футболчиларга тўп ўрнига ўз бошини бериши) орқали жамиятда инсонлар маънавий савиясининг сусайиши акс этган.

Замонавий араб ҳикоячилигида экзистенциализм йўналишининг “маъноси йўқ ҳаётда яшаётган ёлғиз инсоннинг мавжудлиги”¹ каби ғоялар “поезд” рамзий образи орқали ифодаланганлиги кузатилади. “Поезд” универсал рамз ҳисобланиб, XX аср жаҳон адабиётида² кўп мурожаат қилинадиган тимсолдир. Ушбу рамз мисрлик Дийо аш-Шарқавийнинг “Кундалик

¹ Teoriya literaturi. Literaturniy protsess (Theory of literature. Literary process). – Т.4. – М.: Nasledie, 2001. – С.309.

² Qarang: B.Pasternakning “Vokzal” she’ri, Dino Bussatining “Tezyurur poezd”, o‘zbek adibasi S.Vafoning hikoyalari va b. (B.Pasternak’s poem “Railway station”, Dino Bussati’s “High-speed train”, Uzbek writer S.Wafo’s short stories and others).

поездида саёҳат” – «رحلة قطار كل يوم»¹ (“Рихлату қитар кулли йавм”), Эдвар ал-Харратнинг “Вокзал 3” – «محطة السكة الحديدية – (3)»² (“Маҳаттат-ус-суккат-ил-ҳадид 3”), суриялик Жўрж Салимнинг “Поезд” – «القطار»³ (“Ал-Қитар”)⁴ ва бошқа адиблар ҳикояларида намоён бўлди. Мазкур ёзувчиларнинг ҳикояларида номаълум томонга кетаётган “поезд” орқали инсон ҳаёти, тақдири рамз сифатида акс этиб, инсон бу дунёда ёлғиз, унинг ҳар бир яшаган куни уни ўлимга яқинлаштиради ва унинг ҳаётида масъулият фақат ўзигагина тушади, бошқа ҳеч ким унинг ҳаёти учун масъул эмас каби экзистенциаллик ғоялари илгари сурилган. Фаластин ва иорданиялик Исо ан-Нурий (“Қилич гапирсин”, “Жанг майдонида қайтиш”, Юсуф Дамра “Вагонлар”, “Онамга етиб бормаган мактублар”) ҳамда Ҳусний Файриз (“Саросима фикрлар”) каби ёзувчилар ижодида мамлакатдаги сиёсий вазиятларни рамзий ифодалаш кузатилади. Ҳозирги кунда Тунисда истиқомат қилаётган фаластинлик адиб Тавфиқ Файад ижодида воқеликни рамзий ифодалаш алоҳида аҳамият касб этади. Тавфиқ Файаднинг “Яхшиликнинг онаси” – «أم الخير»⁵ (“Умм-ул-хайри”) ҳикоясида аёл – она Ватан тимсоли сифатида тасвирланган. Ҳикояда она – Фаластин, онанинг ўзини ҳам, оиласини ҳам қақиб ўлдирган илон эса унинг Ватанини босиб олган ёвуз кучларнинг рамзи сифатида ифодаланган. Лекин, илон чақса ҳам, аёл атрофдагиларнинг меҳр-муҳаббатидан яна оёққа туриб кетади. Бу орқали ёзувчи ватанни ёвуз душманлар қанчалик хароб қилмасин, бутунлай яксон қила олмаслиги, халқининг меҳр ва садоқати туфайли гуллаб-яшнаши каби кўтаринки ғояларни илгари суради. Мана шундай кўтаринки кайфият Маҳмуд ал-Вардонийнинг “Денгиз ёнида” – «أمام البحر» (“Амама-л-баҳри”) ҳикояси учун ҳам хосдир. Ёзувчи ҳикояда ортиқча тафсилотларсиз, фақат қаҳрамоннинг хатти-ҳаракатлари орқали унинг ҳолатини, ички кечинмаларини очиб беради. Ушбу ҳикоя тасвирида қаҳрамоннинг хатти-ҳаракатларида бегоналашишдан кутулиш, яқинларга, оилавий муносабатларга ташналик руҳи сезилиб туради.

Замонавий араб ёзувчилари мумтоз адабиётдаги ибратли ҳикоя (притча) ва масал жанрларининг рамзий-мажозий хусусиятларини сақлаган ҳолда, ўз даври учун долзарб бўлган ижтимоий-сиёсий, маънавий-маърифий муаммоларни бадий ифода этишда баъзи ёзувчилар модернистик усуллардан фойдаланиб, ўқувчиларни фикрлашга, мулоҳаза юритишга чорлайдилар. Жумладан, Миср адиби, Нобель мукофоти совриндори Нажиб Маҳфузнинг “Соябон остида” – «تحت المظلة»⁶ (“Тахта-л-мазалла”) ҳикоясида рамзий-мажозий, ҳикматомуз мазмун, жамиятнинг ижтимоий-сиёсий муаммолари ва маънавий тубанлашувининг сюрреалистик тасвири фонида акс эттирилган. Ҳикоянинг композицияси коллаж, фрагментарлик, кинокадр услубида бўлиб, ёзувчи воқеа-ҳодисалар тасвирини бир-бирига боғланмаган бир неча эпизодларда баён этади. Шунингдек, Нажиб Маҳфузнинг “Норвег

¹ 1966. Diya ash-Sharqviy. Rihlatu qitar kulli yavmi. Qisas. Al-Qohira, 1966). [Diya ash-Sharkavi. "Journey in the train of everyday life. Short stories. Cairo. 1966.]

² 84-71. ص. 1983. القاهرة. قصص. الصبح. اختناقات العشق و الصبح. (Edwar al-Kharrat. Ixtinaqat-ul-ishqi va-s-subh. Qisas. – Al-Qohira, 1983. – S. 71–84.) [Edwar al-Kharrat. To be intoxicated by the love and the morning. Short stories. – Cairo, 1983. – P. 71–84.]

³ 7. ص. 1970. دمشق. قصص. الرحيل. جورج سالم. (Jurj Salim. Ar-rahil. Qisas. – Dimashq, 1970. – S. 7.) [George Salim. Departure. Short stories. – Damascus, 1976. – P. 15–26].

⁴ Muxiddinova D.Z. Jo'rij Salim hikoyalarida badiiy tafakkur evolyusiyasi (Evolution of artistic thinking in the short stories of George Salim). filol. fil. nomz. disser. – T., 2008.

⁵ 70-62. ص. 1968. القاهرة. مجموعة قصص. الشارع الأصفر. توفيق فياض. (Tawfiq Fayad Ash-Shari-ul-asfar. 1968. – S. 62–70). [Tawfiq Fayad. Yellow street. 1968. – P. 62–70].

⁶ 1967. القاهرة. قصص. تحت المظلة. نجيب محفوظ. (Najib Mahfuz. Taxta al-mazalla. Qisas. – Al-Qohira, 1967)

каламуши”, “Туш” ҳикоялари ҳам “ибратли ҳикоя” (притча) мазмунида бўлиб, Мисрнинг замонавий тарихи рамзлар орқали тасвирланган.

Масал жанри хусусиятларини давом эттириш XX аср араб адабиётида Абдурраззоқ ал-Ҳамуд, Адиб Аббос, Исҳоқ Мусо ал-Ҳусейний, Валид Ихлосий, Закария Тамер, Мунир Утейба каби ёзувчилар ижодида кузатилади. Суриялик адиб Валид Ихлосийнинг “Пашша”¹ – «نباشة» (“Зубаба”) ҳикоясида масал жанридаги ҳайвон, ҳашаротлар тимсолида мажозий-рамзий маънони ифодалаш имконидан унумли фойдаланишга ҳаракат қилади. Мисрлик ёзувчи Мунир Утейбанинг “Тун кироли” – ²«ملك الليل» (“Малик-ул-лайл”) ҳикоясида эса ит ва бўри тимсолида эзгулик ва ёвузлик ўртасидаги ашаддий кураш каби азалий, умумбашарий муаммолар мажозий равишда акс эттирилган. Унда бутун башариятни қийнаб келаётган терроризм бўри тимсолида ифода этилган. Иорданиялик замонавий ёзувчи Илёс Фаркухнинг “Ким денгизни ишғол қилади?” – ³«من يحرث البحر؟» (“Ман йаҳрус-ул-бахр?”) ҳикоясида эртақ жанрига хос хусусиятлар кўзга ташланади. Ҳикоя бош қаҳрамони бўлган қизнинг йигитни тушида кўриб севиб қолиши, ўша севгилисини ўз хаёлларига кўчириши эртақка хос мотивдир. Ҳикояда қизнинг хаёлий севгиси орқали тасаввуф ғоялари илгари сурилган. Эртақона хусусиятлар Закария Тамер ижодида “Қуш”, “Кичкина қалб”, “Ранда” ва бошқа шу каби ҳикояларида кузатилади.

Замонавий араб ҳикоячилигида “риҳла” (“саёҳатнома”) жанри, мумтоз бадиий санъатлардан фойдаланиш ҳам кузатилади. Жумладан, ироқлик ёзувчи Абдурахмон Мажид ар-Рубейъийнинг “Сув сири” – ⁴«سر الماء» (“Сирр-ул-ма”) ҳикоясида бош қаҳрамон социологнинг Ироқнинг чекка ҳудудларига сафари, ботқоқликда яшайдиган ироқликларнинг ҳаёти, уларнинг урф-одатлари ҳақидаги баёнида саёҳатнома жанри, бадавий шоир “Бусайнанинг Жамили”⁵ қасидасидан келтирилган парчада эса “ирсол ул-масал” бадиий санъати намоён бўлган.

XX асрнинг иккинчи ярми ва охирида замонавий араб насрида, хусусан, ҳикоянависликда мифологик образ ва сюжетларга мурожаат этиш кучайди. Уларда мифларга эркин ижодий ёндашув орқали кўпинча экзистенциалик ғоялар ифода этилган. Замонавий Миср ва Машриқ араб мамлакатлари адабиётида Нажиб Махфуз, Юсуф Идрис, Дийа аш-Шарқовий, Жўрж Салим, Мунир Утейба, Закария Тамер, Абдурахмон Мажид ар-Рубейъий, Муҳаммад Шаълон, Илёс Фаркух, Валид Ихлосий, Муҳаммад Иброҳим ал-Ҳож Солиҳ ва бошқа бир

¹95-81. ص. 1968. حلب. – مجموعة قصص. – وليد اخلاصي. دماء في الصبح الاغر. Valid Ixlas. Dima’I fis-subh-il-ag’bar. Majmuatu qisas. – Halab, 1968. – S. 95–81 [Valid Ikhlasi. Blood in the morning of Dawn. Short story. – Aleppo, 1968. – P. 95–81]

²18-16. ص. 2002. القاهرة. – منير عتيبة. حكايات البياني. قصص. Munir Utayba. Hikayat-ul-Baybani. Qisas. – Al-Qohira, 2002. – S. 16–18 [Mounir Utayba. Short stories of Baybani. Short story. – Cairo, 2002. – P. 16–18]

³20-13. ص. 1986. عمان. – من يحرث البحر؟ قصص. – إيلياس فركوح. Ilyas Farkuh. Man yahrus-ul-bahr? Qisas. – ‘Amman, 1986. – S. 13–20 [Ilyas Farkoh. Who will occupy the sea? Short story. – Amman, 1986. – P. 13–20]

⁴126-113. ص. 1993. تونس. – عبد الرحمن مجيد الربيعي. سر الماء. مختارات قصصية – تونس. Abdulrahman Majid ar-Rubi’iy. Sir-ul ma’i. Muxtaratu qisasaiya. – Tunis, 1993. – S. 113–126 [Abdul Rahman Majeed al- Rubaie. The secret of water. Selected stories. – Tunis, 1993. – P. 113–126]

⁵Buseynaning Jamili – asli ismi Jamil ibn Abdulloh ibn Maamar bo’lib 660-701 yillarda yashagan taniqli badaviy shoir. Jamil o’z sevgilisi Buseynaga atab qasidalar yozadi, natijada “Jamil Buseyna”, ya’ni Buseynaning Jamili laqabini oladi. Jamil va Buseyna orasidagi muhabbat keyinchalik arab xalqi orasida afsonaga aylangan. (Buseyn Jamili is a well-known Bedouin poet whose original name was Jamil ibn Abdullah ibn Maamar, who lived in 660–701 years. Jamil writes Qasidas to his lover Buseynah, as a result of which he received the nickname "Jamil Buseynah", that is, Buseynah of Jamil. The love between Jamil and Buseyna later became a legend among the Arab people).

қатор ёзувчилар мифологик сюжет ва образларга ижодий ёндашув натижасида тағмаёноларга эга мураккаб услубдаги асарларини яратдилар.

Жаҳон адабиётида грек мифологиясига мурожаат этиш (француз, араб, ўзбек ва б.) жуда кўп кузатиладиган бадиий ҳодисадир. Айниқса, Сизиф ҳақидаги мифга кўпроқ эътибор қаратилади. Замонавий Миср ёзувчиларидан Дийа аш-Шарқовий “Боғ”¹ – «الحديقة» (“Ал-Ҳадиқа”) ҳикоясида реал воқеликни тасвирлаб, Сизиф образини Миср деҳқони образига кўчиради. Француз адиби Албер Камюнинг “Сизиф ҳақида миф” фалсафий рисоласидан фарқли равишда, ёзувчи деҳқоннинг оғир меҳнати, унинг натижага бўлган тинимсиз интилишининг бесамар кетмаслиги, охир-оқибат унинг боғ ярата олиши қадимги Миср мифологик образи, яратувчилик ва ҳосилдорлик маъбуди Осирисга ишора қилиш, шарқона дунёқараш орқали акс эттиради. Суриялик ёзувчи Жўрж Салимнинг “Қалъа” – «الحصن»² (“Ал-Ҳасн”) ҳикояси сюжетида грек мифининг янгича талқинини кузатиш мумкин. Албер Камюнинг талқинидан фарқли ўлароқ, Жўрж Салим ҳикоясида жазо ижроси шарқона ҳал этилади, яъни бунинг учун қаҳрамон комиллика эришиши, покланиши лозимлиги таъкидланади³.

Замонавий араб ёзувчилари ижодида қадимий Шарқ халқлари мифологиясига мурожаат этиш ҳам кузатилади. Миср адиби Юсуф Идриснинг “Ҳаммол”⁴ ҳикояси шулар жумласидандир. Юсуф Идрис мазкур ҳикояда ҳаммол образини очиш мақсадида қадимги Миср мифологик образларидан Птах Ра⁵ образидан фойдаланади. Ҳикояда миллион йиллардан бери унга озодлик берилса-да, ҳаттоки унга ўзи кўтариб юрган тахт совға қилинса-да, тахтни ерга қўймасдан кўтариб юрган ҳаммол образи тасвирланган. Мазкур ҳикояда муаллиф магик реализмдан, яъни реал воқелик таркибида ғайритабиий, фантастик воқеликни акс эттириш, тарих, ҳозир ва келажакни биргина рамзий образ – ҳаммол орқали ифода этиш усулидан фойдаланган. Ҳикояда Библиядаги Мусо пайғамбарининг халқига аталган ерга олиб бориш учун ўз халқини қирқ йил давомида қувғинликдан ва кулликдан озод қилиш мақсадида чеккан азоблари сингдирилгандек гўё. Шунингдек, Мунир Утейбанинг “Кишилар онаси” – ام⁶ «الرجال» (“Умму-р-рижал”), “Тун қироли” – «ملك الليل» (“Малик-ул-лайл”) каби ҳикояларида антропологик миф мавзуларидан эзгулик ва ёвузлик ўртасидаги азалий кураш мистик кўринишда акс эттирилган.

Замонавий араб ҳикоячилигида муқаддас диний китобларга, улардаги қиссалар, ривоятларга янгича ижодий ёндашган ҳолда мурожаат этиш кузатилади. Замонавий араб ёзувчилари

¹ ضياء الشرقاوي. الحديقة. قصص. القاهرة. 1976.

(Diya' ash-Sharqawi. Al-Hadiqa. Qisas. – Al-Qohira, 1976) [Diya ash-Sharqawi. Garden. Short story. – Cairo, 1976]

² جورج سالم. حكاية الظمأ القديم. قصص. دمشق. 1976. – ص. 27-36

(Jurj Salim. Hikayat-uz-zimail-qadim. Qisas. – Dimashq, 1976. – S. 15–26) [George Salim. The story of ancient thirst. Short stories. – Damascus, 1976. – P.15–26]

³ Zamonaviy o'zbek adabiyotida Sizif obraziga murojaat Ulug'bek Hamdamning “Lola”, “Ko'nglimdagi daryo” hikoyalari, Xurshid Do'stmuhammadning “Donishmand Sizif” romanlarida kuzatiladi (In modern Uzbek literature, reference to the image of Phoenix is observed in the novels by Ulugbek Hamdam “Lola”, “The River In My Heart”, “Wise Phoenix” by Khurshid Dostmuhammad).

⁴ Идрис Ю. Носильщик /Современный египетский рассказ (Porter /Modern Egyptian short story)/ – М.: Наука, 1988. – С. 65–69.

⁵ Ptah Ra – qadimgi Misr mifologiyasiga ko'ra, Memfis shahrining Xudosi. Memfis kohinlarining fikricha, Ptah dunyoni va undagi barcha narsani yaratgan (Ptah Ra – is the God of Memphis, according to the mythology of ancient Egypt. Due to the priests of Memphis, Ptah created the world and everything in it).

⁶ منير عتيبة. حكايات البيباني. قصص. القاهرة. 2002. – ص. 25-21

(Munir Utayba. Hikayat-ul-Baybani. Qisas. – Al-Qohira, 2002. – S. 16–18) [Mounir Utayba. Stories of Baybani. Short story. – Cairo, 2002. – P. 16–18]

⁷ Ibid. – S. 16–18.

пайғамбарлар (Иброҳим, Юсуф, Исо ва б.) ҳаёти билан боғлиқ воқеа-ходисаларни асарларида “талмех”, “ирсол-ул-масал” санъатларини қўллаган ҳолда ифодаладилар. Бу турдаги асарларда ижодкорларнинг икки хил ёндашувларини кузатиш мумкин, бири пайғамбарлар ҳаётидаги бирон-бир воқеани асар мазмунига сингдириб юбориш, иккинчиси, асарда архетип образларни акс эттириш. Жумладан, Жўрж Салимнинг “Қонлар” – «الدماء»¹ (“Ал-Дима”) ҳикоясига диний манбаларда келтирилган Иброҳим пайғамбар ва унинг ўғлининг иймонини синаш учун ўглини қурбон қилиши кераклиги ҳақидаги воқеа асос қилиб олинган. Ҳикоя бош қаҳрамони Иброҳим архетип образ. Ҳикояда сирли овоз билан Иброҳим ўртасидаги диалогларда диний манбалардаги Иброҳим пайғамбар ҳаёти билан боғлиқ воқеаларга ишора қилинади. Шунингдек, Закария Тамернинг “Гўзал Юсуф” ҳикоясида пайғамбар Юсуф ҳақидаги қисса ҳикоя сюжетида сингдирилган, яъни, жамиятнинг камбағал қатлами болалари ўзига тўқ оиладан чиққан бегуноҳ ўртоқларини, худди диний манбаларда келтирилган Юсуф пайғамбар ҳаётида бўлганидек, ҳасад қилиб сувда чўктириб юборишлари тасвирланган. Бунга ёзувчи фақат асар сарлавҳасида ишора қилади. Мисрлик ёзувчи Муҳаммад Шайлоннинг “Чақмоқ”² – «الومضة» (“Ал-Вамда”) ҳикоясида “талмех” санъати орқали (“У ўзига-ўзи бу молу дунё, на болалар ёрдам берадиган кун деб айтади”, ибораси орқали Қуръони Каримнинг “Наба”, “Назиат”, “Абаса”, “Таквир”, “Инфитор”, “Мутаффифун”, “Иншиқоқ”, “Буруж”, “Торик” ва “Қиёмат”) суралари оятларига ишора қилади. “Чақмоқ” ҳикоясининг сюжети онг оқимида қурилган бўлиб, туш, галлюцинация каби бадиий ифода воситалари орқали ҳикоянинг мазмун-моҳияти, қаҳрамоннинг руҳий ҳолатлари очиб берилади. Ёзувчилар ижодида муқаддас диний китобларда келтирилган жаннат васфи, жаннат боғларининг тасвирлари, охират, бу дунёнинг ўткинчилиги тўғрисидаги хабарларга ҳам ижодий ёндашув кузатилади. Ушбу масала бўйича араб ёзувчиси Жўрж Салимнинг бир қатор ҳикояларини мисол келтириш мумкин. Жўрж “Фирдавс” – «الفردوس»³ (“Ал-Фирдавс”) ҳикоясида⁴ реал, кундалик воқелик таркибига ғайритабиий, фантастик воқеликни бириктиради. Ҳикояда ҳам реал манзараларни васф этувчи матнга боғ тимсолида жаннат тасвири киритилиб, афсонавий гўзаллик муҳити яратилади. Бу муҳит ҳикоя сарлавҳаси билан боғланиб, мотивацион яхлитлик яратади ва композицион бутунликни таъминлайди. Ёзувчи мазмуний мақсадни ном даражасига кўтариб, инсон тақдири, умри, охирати, бу дунёнинг ўткинчилиги ҳақида диний-фалсафий фикрларни баён этади ва инсон такомиллашувини жаннат билан боғлайди.

Замонавий араб ёзувчилари ижодида ҳикоя жанри турли шаклларда учрайди, жумладан, “узун ҳикоя” – «قصة طويلة» (“қиссатун тавилатун”), “қиска ҳикоя” – «قصة قصيرة» (“қиссатун

¹ 53-58. ص. 1976. دمشق. قصص. حكاية الظمأ القديم. جورج سالم. (Jurj Salim. Hikayat-uz-zimail-qadim. Qisas. – Dimashq, 1976. – S. 53–58) [George Salim. The story of ancient thirst. Short stories. – Damascus, 1976. – P. 53–58]

² محمد شعالان. الومضة. قصص قصيرة. القاهرة. 2002. ص. 7-10.

(Muhammad Sha'lan. Al-Wamda. Qisas qasira. – Al-Qohira, 2002. – S. 7–10) [Mokhammad Sha'lan. Lighetning. Short stories. – Cairo, 2002. – P. 7–10]

³ جورج سالم. حكاية الظمأ القديم. قصص. دمشق. 1976. ص. 59-66.

(Jurj Salim. Hikayat-uz-zimail-qadim. Qisas. – Dimashq, 1976. – S. 59–66) [George Salim. The story of ancient thirst. Short stories. – Damascus, 1976. – P. 59–66]

⁴ Shu o'rinda Jo'rj Salimning "Firdavs" hikoyasi o'zbek adibi Isojon Sultonning "Bog'i Eram" hikoyasi bilan hamohangdir. Har ikki adibning hikoyalari mazmun-mohiyati, ko'tarilgan g'oya, syujet, kompozitsiya, ramziy obrazlar tizimi jihatidan o'xshashliklar borligi aniqlangan (The short story of George Salim "Firdavs" is in line with the short story of the Uzbek writer Isojon Sultan "Garden of Eram". It is established that the short stories of both writers have similarities in terms of content, raised idea, plot, composition, system of symbolic images)

қасиратун”) ва “энг қисқа ҳикоя” – «قصة قصيرة جدا» (“қиссатун қасиратун жиддан”) шакллари¹ мавжуд бўлиб, араб ёзувчилари мазкур кичик эпик жанрнинг бой имкониятларини кенг намоён этиб бормоқдалар. «قصة طويلة» – “узун ҳикоя” шаклида Гада ас-Самман, Жамол ал-Ғитоний, Муҳсин Юсуф, Валид Ихлосий, Аҳмад Абдулла Митвалий, Абдурахмон Мажид ар-Рубейъий, Фуад ат-Текерли ва бошқа кўплаб ёзувчилар ижод қилиб келмоқдалар. Уларга марказига қўйилган масалани кенгроқ ва батафсилроқ тасвирлаш, инсон руҳиятини, унинг ички оламини, ҳаттоки ўзига ҳам маълум бўлиб-бўлмаган ўй-кечинмаларни, онг оқимини очиш, тафтиш этиш, характернинг маълум бир воқелик тизимида турли товланишларини акс эттириш хосдир. Замоनावий араб адабиётидаги “узун” ҳикояларнинг “повесть” жанридан фарқи асардаги асосий қаҳрамон ҳаётида юз берган воқеанинг яхлит ҳолатда тасвирланиши, асар персонажларининг жуда чегараланган бўлиши билан тавсифланади. Бу борада мисрлик ёзувчи Аҳмад Абдулла Митвалийнинг “Чироқ” – «السراج»² (“Ас-Сирож”) ҳикояси диққатга сазовордир. Ҳикоя инсон руҳиятининг кенг кўламдаги тасвирига бағишланган. Унда ўрта ҳол кишининг вақти келиб нафақага чиқиши, бундай вазиятдаги инсоннинг руҳий ҳолати, унда ёлғизланиб қолиш туйғуларининг шаклланиши кабилар тасвирланган. Ҳикояда онг оқими билан бир қаторда, коллаж, кинокадр каби замоनावий бадиий усуллар истифода этилган. Шу жиҳатдан қараганда, ҳикоянинг сюжет ва композицияси ўзига хос услубда қурилган. Унда қаҳрамоннинг бир-бирига боғланмаган хотиралари, ҳиссий кечинмалари, воқеа-ҳодисалар кинокадрдек бирма-бир тасвирланади. Ҳар бир кадр алоҳида эпизод сифатида боғланган, аммо уларнинг барчаси нафақага чиқиб, ҳаётда ўз мавқеини йўқотган одамлар қиссаси яхлит тарзда очиб берилган.

Шунингдек, мисрлик адиб Жамол ал-Ғитонийнинг аксарият узун ҳикоялари тақдир ҳукмидан азият чекаётган қаҳрамон ҳаётини тарихий воқеалар жараёни фонида кўрсатиши билан ажралиб туради. Унинг ижодида йигирмага яқин ҳикоялари тарихий мавзуларга бағишланган. Адибнинг “Мўғуллар” – «мўғулларнинг Марказий ояси) ҳик”Мўғул-л-“А»³ («المغول» Осиега қилган юришига бағишланган. Ҳикоянинг услуби мураккаб, тасвир раван ва изчил эмас. Ёзувчи онг оқими, “ҳикоя ичида ҳикоя” каби анъанавий ва янги услублардан, Қуръон оятларига ишоралардан фойдаланиб тарихий ҳикоя яратган. Мўғулларнинг Марказий Осиега юриши, шу жумладан, Ўтрор билан боғлиқ тарихий воқеалар ҳақида Миркарим Осимнинг (1907–1984) “Ўтрор”⁴ номли тарихий қиссаси ҳам мавжуд.

XX асрнинг охирига келиб замоनावий араб адабиётида ҳикоянинг «قصة قصيرة جدا» (“қиссатун қасиратун жиддан”) “энг қисқа ҳикоя” шакли жаҳон адабиётидаги каби кенг оммалашди. Гарчи, бундай ҳикоя шакли XX аср ҳикоянависларининг (хусусан, араб адабиётида⁵)

¹ Hikoya janriga berilgan mazkur atamalarni keltirishda arab adabiyotshunoslari Abdulloh Axmad, Buali Yasin, Nabil Sulayman, Sayyid Hamid an-Nassaj, Saloh as-Sarviy, Dalal Xuseynlarning qarashlariga tayanildi (In citing these terms given to the genre of the story, the views of Arab literary critics such as Abdullah Akhmad, Buali Yasin, Nabil Sulayman, Sayyid Hamid an-Nassaj, Salah as-selv, Dalal Huseyn were relied on)

² جورج سالم. حكاية الظمأ القديم. قصص. دمشق. 1976. ص. 183–160. (Jurj Salim. Hikayat-uz-zimail-qadim. Qisas. – Dimashq, 1976. – S. 160–183) [George Salim. The story of ancient thirst. Short stories. – Damascus, 1976. – P. 160–183]

³ جمال الغيطاني. الأعمال القصصية. المجلد الثاني. القاهرة. 1991. ص. 125-91. (Jamal al-G’itaniy. Al-A’mal-ul-qisasiya. Al-mujallid-us-saniy. – Al-Qohira, 1991. – S. 91–125) [Gamal al-Gitani. Selected short stories. Second set. – Cairo, 1991. – P. 91–125]

⁴ Osim M. O’tror. Tarixiy povest. – T.: O’zdatnashr, 1947. – B. 49.

⁵ O’rta asr arab adiblari Abu Usmon Amr ibn Baxr al-Johiz (jumladan, “Ziqnalar”) (“البخلاء”), Abu Xayan at-Tavhidiy (“Masallar to’plami”) (“مجمع الأمثال”) da va boshqa adiblarning ijodida mana shunday kichik hajmli hikoyalar yaratilganligi kuzatiladi. Ayniqsa, mumtoz arab adabiyotida keng tarqalgan latifa xususiyatiga ega bo’lgan eng kichik

кашфиёти бўлмаса ҳам, эски анъаналар янгитдан қайта тикланди. Ҳикоянинг мазкур шаклига муқобил термин берилиши бўйича ўзбек адабиётшунослигида аниқ тўхтамга келинмаган бўлса-да, “энг қисқа ҳикоя”, “шингил ҳикоя”, “япроқ ҳикоя”, “фикра”, “митти ҳикоя”, “жажжи ҳикоя” каби терминлар ҳам истёъмолдалигини инкор этиб бўлмайди. Юқорида таъкидланганидек, тадқиқотимизда “энг қисқа ҳикоя”¹ термини танлаб олинди.

Жаҳон адабиётида (инглиз адабиётида “very short story” (сўзма-сўз таржимаси “жуда қисқа ҳикоя”) ёки “short short story” (“қисқагина ҳикоя”), рус адабиётида “очень короткий рассказ” (“жуда қисқа ҳикоя”), форс адабиётида “достанақ” (“ҳикояча”), япон адабиётида “кафтдек ҳикоя”, турк адабиётида “минимал ҳикоя” (“кичик ҳикоя”) ва ҳ.к.) бу шаклдаги ҳикоянинг кенг қўламда оммалашувига ижод эркинлиги, ёзувчиларнинг воқеа-ҳодисаларга субъектив ёндашуви ҳамда глобаллашув жараёнида катта ҳажмли асарларга нисбатан кичик ҳажмли асарларга бўлган талабнинг кучайиши каби омиллар сабаб бўлди.

Замонавий араб адабиётида Нажиб Маҳфуз, Мунир Утейба, Иззат ал-Қамаҳавий, Маҳмуд ал-Вардоний (Миср), Жуброн Халил Жуброн (Ливан), Закария Тамер, Аббас Холид Яҳё, Ҳийма ал-Муфтий (Сурия), Бусайна ан-Носирий, Аҳмад Иброҳим (Ироқ), Фарруқ Мавосий, Маҳмуд Шукейр (Фаластин), Юсуф Дамра (Иордания) ва бошқа ёзувчилар ҳикоянинг мазкур турида ижод қилмоқдалар. Ушбу шакл ҳажм жиҳатдан ўзгаришларга учраган, айрим ҳикоялар бир нечта жумладан икки саҳифагача ҳажми ташкил этса, бошқалари эса, шеърӣ шаклда баён этилган.

“Энг қисқа ҳикоя”да воқеа-ҳодиса, ғоя ва фикрлар зичлашади, бундай ҳикояларга мавҳумлик, матн билан ўйин, тўғри маънодан қочиш, қутилмаган ечим, эртақнамолик, фалсафийлик, рамзийлик каби хусусиятлар хос бўлиб, бадиий сўз ниҳоятда катта аҳамият касб этади. “Энг қисқа ҳикоя”нинг мавзулар доираси кенг бўлиб, фалсафий-мажозий, маиший-ахлоқий ва ижтимоий мазмун касб этади, шу билан бирга, ибратли ҳикоя (притча) жанрига яқин баён хусусиятлари кузатилади. Фалсафий-мажозий мазмун суриялик Аббас Холид Яҳёнинг “Жамланмалар”, “Қисқарув”, “Меъёр” номли ҳикояларида, ибратли ҳикоя (притча) мазмунинда эса ливанлик Жуброн Халил Жуброннинг “Дур”, “Тулки”, фаластин-иорданиялик ёзувчи Фаруқ Мавосийнинг “Фил ва Азроил”, мисрлик Иззат ал-Қамаҳавийнинг “Унинг унвони тасвири: Мен подшоҳман” каби бир қатор ҳикояларида кузатилади.

Фалсафий-мажозий мазмундаги ҳикояларда мифларга ижодий ёндашув кузатилиб, уларда ахлоқий-маънавий масалалар акс этган. Жумладан, мисрлик ёзувчи Мунир Утайбанинг бир бетлик “Огоҳлантириш” – “Вишну” номли ҳикоясида ҳинд халқининг “Инзар-л-А” (الإنذار²) маъбуди ҳақидаги мифига ижодий ёндашув кузатилади. Унинг сюжетиға интертекстуаллик хос бўлиб, ҳикоя бошида ҳинд мифологияси келтирилади, лекин ёзувчининг қаламиға мансуб “афсона” эса ҳикоя сюжетининг кейинги тизимида кўзга ташланади.

Мисрлик Нажиб Маҳфузнинг “Қирғоқда”, “Оппоқ”, “Сенда қадимий ҳикоя бор”, ироқлик Бусайна ан-Носирийнинг “Сўз”, Аҳмад Иброҳимнинг “Битта жумла”, суриялик Ҳийма ал-Муфтийнинг “Аниқ нусха”, “Ҳимоя”, Закария Тамернинг “Момақалдиноқ”, фаластин-иорда-

hikoya boʻlgan “navadir” shakl, mazmun va gʻoya jihatdan “eng qisqa hikoya”ga oʻxshashdir (It is observe that in the works of Medieval Arabic writers as Abu Usman Amr ibn Bahr al-Jahiz ("The Misers") ("البخلاء"), Abu Khayan at-Al-Azadiyy ("Collection of parables" ("مجمع الأمثال") and other writers such small short stories have been created. Especially common in classical Arabic literature is the "navadir", which is the smallest story that has the characteristic of anecdote, in terms of form, content and idea is similar to the "shortest short story")

¹ Dunyo adabiyotidagi eng qisqa hikoyalar (The shortest short stories in the world literature).

² 49. ص. 2002. القاهرة. مونيّر عتيبة. حكايات البباني. قصص. [Mounir Utaiba. The tales of the babbani. Stories. – Cairo, 2002. – P. 49.]

ниялик Маҳмуд Шукейрнинг “Тегирмон”, “Автобус”, Юсуф Дамранинг “Бошлар” каби энг қисқа жажжи ҳикоялари ижтимоий мавзуларга бағишланган бўлиб, ҳаёт ташвишларию, қувончлари гирдобида қолган инсоннинг руҳий ҳолати, ҳис-кечинмалари, ўй-фикрлари рамзий-мажозий услубда баён этилган. Уларнинг айримларида рамзийлик, сюрреалистик тасвир ва киноя кучли, жумладан, иорданиялик Юсуф Дамранинг “Бошлар” – «الرؤوس» (“Ар-Руус”) ҳикояси модернистик услубда ёзилган энг қисқа ҳикоянинг ёрқин намунасидир¹. Ҳикояда одам бошларининг ерда думалаши, таналарнинг эса бошсиз юриши каби сюрреалистик тасвирлар орқали киноявий тарзда жамиятнинг маънавий тубан инсонлари қиёфасини акс эттирган.

Маиший-ахлоқий мавзуларга бағишланган энг қисқа ҳикояларда оилавий муносабатлар, эркак ва аёл ўртасидаги муносабатлар тасвирланиб, қисқа ва лўнда жумлалар замирида катта маънолар мужассам этилган. Бу ҳикояларда ҳам маиший-ахлоқий мавзуларни ёритишда тағмаъноиликдан кенг фойдаланилган. Мисрлик адиб Иззат ал-Қамаҳавийнинг тасвирлари шулар жумласидандир.

تصويرة عادية
«نظر فنظرت، تبسم ففسرت، حيا فردت.
قال: أنت أجمل أنثي في العالم.
قالت: أنت أوسم من رأيت.
طلبها فوافقت.

كان ميسور الحال، أغدق عليها من حلاله و من حرامه. و فجأة انفصلا.. كانت حياتهما تسير كالمعتاد، فقط كانا توقفا عن الكذب»²

Оддий тасвир.

«У (эркак) назар ташлади ва у (аёл) ҳам назар ташлади. У табассум қилди ва у хурсанд бўлди, у саломлашиди ва у жавоб қайтарди.

У (эркак) айтди: Сен дунёдаги энг гўзал аёлсан.

У (аёл) деди: Сен мен кўрганларимнинг энг кўркамлисисан.

У (эркак) унинг қўлини сўради ва у (аёл) унга рози бўлди.

Омадли ҳолат бўлди. У уни ўз жуфти ҳалолига олди ва унга ўз ҳарамидан жой берди. Кутилмаганда ажралишиди. Уларнинг ҳаёти одатдагидек давом этди, фақат улар алдашдан тўхтадилар».

Миср ёзувчиси Ал-Қамаҳавий мазкур ҳикоясида аёл ва эркак ўртасидаги муносабатларни ҳикоя ечимисида «фақат улар алдашдан тўхтадилар» жумласи орқали бу муносабатларнинг носамимийлиги, ҳақиқий меҳр-муҳаббатга асосланмаганлиги, фақат инсон табиатидаги шахвоний, ўткинчи туйғуларга қурилганлигини акс эттирган.

Хулоса. XX асрнинг иккинчи ярми Миср ва Машриқ мамлакатлари ҳикоячилигида янгилиниш тамойиллари асосий икки омил асосида шаклланди. Биринчиси, ички омил, яъни араб–исроил урушида арабларнинг мағлубияти, араб мамлакатларидаги турли низо ва қарама-қаршилиқлар, воқеликка нисабтан танқидий қарашнинг кучайиши, араб ёзувчилари дунёқарашининг ўзгариши, бадий тафаккур тақомили, ижодда янгилаш, бадий-эстетик изланишларнинг юзага келишидир. Иккинчи, ташқи омил жаҳон адабиётидаги экспрессионизм,

¹Yusuf Damraning “Boshlar” nomli jajji hikoyasining mazmuni bilan qirg‘iz yozuvchisi Sulaymon Risboyevning “Nima uchun” jajji hikoyasida o‘xshashlik kuzatiladi (A similarity is observed in the short story of the Kyrgyz writer Suleyman Risboev “Why” with the content of the short story of Joseph Damra “Heads”).

² عزت القماحوي. حدث في بلاد التراب و الطين. قصص قصيرة. القاهرة. 1992. ص. 77. [Izzat al-Qamhawi. Hadasa fi biladi at-turab wat-tiyn. Qisas qasira. – Al-Qohira, 1992. – S. 77] [Izzat al-Qamkhowi. Short stories of the soil and clay city. Short stories. – Cairo, 1992. – P. 77]

сюрреализм, экзистенциализм каби модернистик ҳамда реализмнинг магик, психологик, интеллектуал реализм каби йўналиш ва оқимлар таъсирининг кучайиши билан изоҳланади.

Ушбу минтақада янгиланиш жараёнлари икки босқичда ривожланди. Биринчиси, XX аср 1950–60-йиллари адабиётидаги янгиланишлар жараёни бўлиб, Миср ҳикоячилигида “Янги мавж”, Сурияда “Миллий экзистенциализм йўналиши”, Ироқда “Индивидуализм йўналиши”, Иордания ва Фаластинда “Фалсафий йўналиш”, “Символизм йўналиши” каби номлар остида танилган бўлса, иккинчиси, XX асрнинг 1980–90-йилларига тўғри келади. Бу давр Миср ва Машриқ мамлакатлари адабиётида бадий изланишларда кўп тажрибалар ўтказиш билан боғлиқ бўлган “Янгича ҳис қилиш” номи билан танилган босқич билан ажралиб туради.

Янгиланишлар жараёнида ўрганилаётган мамлакатлар ҳикоячилигида мазмуний ўзгаришлар қуйидагиларда акс этди: ёзувчилар дунёқарашида субъектив муносабатлар юзага чикди, инсон “мен”ининг иккига бўлиниши, инсон руҳияти ва унинг туб моҳияти, инсоннинг руҳан парчаланиши, унинг сирли дунёсини акс эттиришга интилишлар кучайди. Бу мавзуларни ёритишда инсоннинг жамиятдан, ҳаётдан “бегоналашув”, “ёлғизланиш” ҳолати ва унинг сабаб-оқибатлари экзистенциализм фалсафаси нуктаи назаридан тушунтирилди. Ҳаётий ва миллий муаммолар доирасида умумбашарий ижтимоий-сиёсий, маънавий-маърифий масалалар рамзий, мажозий ҳамда сюрреалистик тасвирлар орқали тасвирланди.

Миср ва Машриқ араб мамлакатлари адабиётидаги янгиланиш босқичида услубий ўзгаришлар ўзида қуйидагиларни мужассамлаштирди: асар қаҳрамонига реал хронотопик характеристика бермасдан баъзан исмсиз қолдириш, воқеалар кечадиган макон ва замонни географик жиҳатдан чексиз қилиб тасвирлаш, ҳикояларни моҳиятан серқатлам бўлиши (шу даврда ижод қилган барча араб ёзувчилар услубига хос), замонавий ифодавий-тасвирий воситалар “онг оқими”, фрагментарлик, кинокадр, коллаж, галлюцинация, сюрреалистик тасвирлар, тағмаёнолилик кабиларидан кенг фойдаланилди. Тасвирда сюжетнинг реал ва нореал каби қисмларга бўлиниши, туш ва ўнгнинг аралашиб кетиши, фантастик унсурларнинг қўлланиши каби магик реализм унсурлари, ассоциатив тасвирлар, рамзийлик, мажозийликнинг кучайиши кузатилди.

Шу босқичда адабий мерос анъаналари, яъни “мақома”, “риҳла” (сафарнома), ибратли ҳикоя (притча), масал, эртақ каби жанрлар хусусияти замонавий бадий тасвир ва ифода воситалари билан уйғунлаштирилган ҳолда истифода этилди. “Ирсол ул-масал”, талмеҳ каби мумтоз бадий санъат намуналари замонавий араб ёзувчилари ижодида эпиграф, лирик чекиниш тарзида берилиши кузатилди.

Муқаддас диний китоблар мавзулари (охират, қиёмат, жаннат, дўзах) ва образларининг (пайғамбарлар) ёритилиши янгича бадий-эстетик услубларда ифодаланди. Пайғамбарлар ҳаётига оид қиссаларга мурожаат талмеҳ санъати орқали ифодаланди. Бу турдаги асарларда ижодкорларнинг икки хил усулда ёндашувларини кўриш мумкин: бири пайғамбарлар ҳаётидаги бирон-бир воқеани асар мазмунига сингдириб юбориш, иккинчиси, асарда архетип образларни акс эттириш, яъни асар қаҳрамонини ўша пайғамбар исми билан аталиши ва пайғамбар ҳаётидаги воқеаларни асар қаҳрамонининг ҳаётига сингдириб юборилиш каби усуллар кузатилди.

Замонавий араб ҳикояларида асотирлаштириш ҳодисалари Миср ва Машриқ мамлакатлари замонавий (ва ҳозирги замон) адабиётида алоҳида бадий-эстетик жараён сифатида шаклланиб, “мифологик йўналиш” номини олди. Араб ҳикоянавислари ижодида жаҳон грек, ҳинд, қадимги Шарқ халқлари кабиларнинг мифологияси алоҳида аҳамият касб этади. Араб адиблари асарларида, бир томондан, мифларга эркин ижодий ёндашув кузатилса, иккинчи

томондан, бугунги кун воқелигини (поклик, маънавий баркамоллик), инсон борлиғи, ҳаёти ва тақдирига боғлиқ масалаларни сўз санъати талабларидан келиб чиқиб, юксак бадиият билан акс эттириш хос.

Янгиланиш босқичида араб ҳикоячилигида ҳикоянинг янги шакллари намоён бўлди. Замонавий араб адабиётида “қисқа ҳикоя” – «قصة قصيرة» (“қиссатун қасиратун”) шаклидан ташқари “узун ҳикоя” – «قصة طويلة» (“қиссатун тавилатун”) ва “энг қисқа ҳикоя” – «قصة قصيرة جدا» (“қиссатун қасиратун жиддан”) шакллари ривожланди.

“Узун ҳикоя” – «قصة طويلة» (“қиссатун тавилатун”) ҳажм жиҳатдан ўн беш саҳифадан эллик саҳифага бўлган ҳикоялар бўлиб, «қисқа ҳикоя» туридан фарқли равишда марказга қўйилган масалани кенгроқ ва батафсилроқ очиш, инсон руҳиятини, унинг ички оламини, ўй-кечинмалари, онг оқимини очиш, тафтиш этиш, характернинг, шунингдек, тарихий воқеаларнинг кенг қўламдаги тасвири хос.

“Энг қисқа ҳикоя” – «قصة قصيرة جدا» (“қиссатун қасиратун жиддан”) хили шакл жиҳатдан ўзгаришларга дуч келди. Биринчидан, ҳажм жиҳатдан бир неча қаторли жумлалардан икки саҳифагача ҳажмни ташкил этса, иккинчидан, аксарият шеър шакли кўринишига эга. “Энг қисқа ҳикоя” шаклида воқеа-ҳодисалар ғоят зичлашиб, фикр ҳам тиғизланиб, мавҳумлик, матн билан ўйин, тағмаънолилик, рамзийлик, хотиманинг кутилмаган ечим топиши, эртакнамолик, фалсафий мазмундорлик хос бўлиб, бадиий тил ниҳоятда катта роль ўйнайди. Араб ҳикоячилигида мазмуний нуктаи назардан “энг қисқа ҳикоя” шакли фалсафий-мажозий мазмунда, ижтимоий ва маиший-ахлоқий мавзулар доирасида акс этди. “Энг қисқа ҳикоя”-ларда адабий мерос анъаналари ҳам, замонавий бадиий тасвир ва ифода воситаларининг уйғунлашуви ҳам кузатилади.

АРАБСКИЙ НАРОДНЫЙ РОМАН И ОБРАЗ АЙЙАРА

БУЛТАКОВ ИКРОМ

Кандидат филологических наук, ТГИВ

Аннотация. В исследованиях новейшего времени доминирует историко-культурная проблематика. В то время чисто литературоведческим вопросам уделяется недостаточное внимание. Однако надо отметить, что до настоящего времени образ любимого народом персонажа – образ плута – аййара не изучался совсем, также практически не изучался и мир юмора литературы арабского средневековья в целом. Не было сделано попыток определить его национальные и эпохальные особенности.

Одной из характерных особенностей смеха в сире является его направленность на самого смеющегося. Он чаще всего смеется над собой, своими злоключениями и неудачами. Герои сир – эпигоны главного персонажа – удивительным образом соединяют в себе черты обыкновенного, рядового человека, не блестящего красотой, не образованного и идеальные, героические черты. Он смел и отважен, верен друзьям и великодушен с врагами, находчив, умен, неутомим и благороден духом.

Характерные особенности других средневековых произведений, как плутовской роман или плутовскую повесть – яркое изображение жизни самых разных слоев городского общества того времени, небольшое количество фантастических элементов, которыми так богато, ироническое